

הרבה והרבה כמה שנאמר על בראש לוק אין משמעו אלא כך: זה האיש אשר הביא תיקון יהודי בספרותנו. ואם מיום התגלותו ועד הלום לא פסקה התפעמות הלב אליו, ואם כל אהבה אחרת ודבקות אחרת, לשעת או לשעה, לא רחקה הצדה את האהבה והדבקות שנועדו לו לכיאי לים — הלא היא עזרת ניוצחת, עד מה היה הדור הסר תיקון יהודי ועד מה נרצה לו התיקון.

על ידו הורגו לאכסניה שלג.

בין גלים רבים של "אחרות" (מלשון פנינו של אלישע בן אבויה) שהגישו בספרותנו עדיו ומביביו, היה הוא שדטון מוצק, המחובר במוסדי נפש העם, ולכן נחיה הוא ומפלט.

מה הריעו מבקיעו השערים! מה צהלו קוראי הדרור! — דורר מעצמותנו — אך אין זאת כי במסתרים, מתחת לאותה הרועה ולאותה צהלה המו פיסופי מסוד, כיסופי שורש, כיסופי עונן, — וכשם איש המקור, איש השורש, איש העונן, היה לנס.

לכדו, לכדו, כיתהם עונן, נשאר ההת נגף השכינה — וראה פלא: אליו, אשר נשאר בדר, נקהל הדרו, אליו נקהל העם ברו לשוב ולשרות עמו ועל ידו בעלה ובצל צלה של השכינה הנשכחת, הנעובה...

בית המדרש, משפנה הישן של השכיר נת, לא היה עוד שמש הייו של המשורר, ושירת בית המדרש אשר ב"המתמיד" וכו', אם יש את נפשו לדעה" ועוד — כבר אינה אלא מעין קידוש לבנה. אבל דוקא בזה גדלתו היהודית של ביאליק, שאף בעזבו את המשפן הישן ובהועידו פניו אל החיים, אל העולם, אל הזמן ורחותיו, עלתה משפתו בה קולה של שכינה יהודית. הרבותא שבו היא שעם היותו הטיבה ראשית בתרבותנו החדשה בת האמנים המחודשים, נשאר הטיבה מהדרות. וכשם שהאגדה, הסבלה, ההסו דות, שירת ישראל כספרד ובאשכנז הם שערים שונים למלכות אמת, כך היא גם שירת ביאליק שער חדש בין השערים החם. הוא שייך לשני ארונות הספרים שלג, הישן והחדש כאחד, ולא דרך פשרה או סינתזה, אלא דרך גילוי גלים מיוחדים שבהם להתפשט ביצתי הספיריות. בו לא נפלנו הספירות, בו חד הן. הוא היה אחרון בשושלת הגדולה, העתיקה, של בחירי השכינה היהודית. לא פחות משהתרפק הוא עליה התרפק

היא עליו וליותו אף בדרבים אשר לא נודעו לה סתמול שליטום. יתר על כן, אף כשאמר לברוך מפניה נמצאה מלותו, כמו שבורה מפני הלכנה...

בהיותו אחרון לה בדורותיו חלקה לו השכינה היהודית גם מהננו עמה למשמרת ומאשר כבר נתעלם גם מעינה למאז סדרם. עם בן יוסונים זה שבה לבשה חדר. חי אסוף ערבה לה, ובאר תה שעתיד צון הקיצה בה גם חמדת עלומיה...

*

יש לדבר גם על שכינת הלשון. כל שליטה במכמני הלשון, כל מלאכת מחשבת בצירופי נביחה אגם עדיון גילוי שכינתה, זה אחד הדברים המופר לאים המתרחשים לעתים לאינפרצות ובדרכי פליאה.

בתקופת ההשכלה נתגלתה שכינת הלשון בבגדי סדומים וביסר-סדומים למשוררה של אהבת ציון. בימינו חזרה ונתגלתה למשוררה של בוצאז משהוא עומה שיראין ורחושה בצללי שבת בין השמשות. אולם המעמד הדרו של גילוי שכינת הלשון העברית בתקופתנו היה בבית מדרשה הספרותי של אר דוסה. בתיסוף יצאה שם ואמרה: להנחיל אותבו יש. אפילו לאחדהעם הקפדן ובעל התכלית צייתה חסר, ולסבא למנדלו גילתה סודות מעשי מרכבה וחיד-סגולתה העניקה לו, ולבחידה לביאליק נת נה תשעה סבין מיפעתה, מתפארתה, מבורחתה, ונגודים דיברה בפיו.

*

ביאליק ראה עצמו תלמיד לאחדהעם. ולפרקים רבים ידובר על שניהם בהעלם אהר, פאילו הם נושאי מהות אמת בספרותנו. אבל תובה לשים דיוח בין הדברים האלה. אמנם, במלוא כוהההניון ובמלוא צלילותהרעת המיוחדים לו לאחדהעם הטעים והורה שאי אפשר לבנות לעם היום הרשים מתוך חמת נשמתו ההיסטורית. באביהנחה זו כבר מקופלה החבר שרה וההטעמה של הזיון ביאליק. אבל אחדהעם עצמו לא הרחיק עד סוף מסקנותיה של הנחתו זו, ואך הפיק ממנה מה שהיה ראוי בעיניו. סן ההויה החובקת עולם יששמה נשמת עם, בדר לו, בדוגמת חיוסקן בבית המעפדה ישלו, רק יסוד אחד שבה — את יסודה המוסרי בלבד. בעיניו לא היה צמצום זה אלא מלאכת זיוסק, כי על לוחותיו של אחד

העם היה חקוק המימד ובו ראה חזות הפל. אבל לאמתו של דבר עוד היה אחדהעם איש מעבדות ותורתו עודה הולות צינים בין אנושות ויהדות. הוא מצא את הדבק על ידו שעשה לראש פינה אותו יסוד לאומי, הניתן ביותר להעתק, לתרגום, או שגם אינו טעון תרגום כל עיפה, משום שהוא חקוק מלכתחילה בכתב אנושי בללי. את הדגש אמנם הטיל על הנישמה הלאומית בהר יתה החיסטורית, אבל בתוכה נופה נאחו רק ביסודה האוניברסאלי, יסוד אנושי אנושי ביותר. ואולם אצל ביאליק, שהיה תלמיד וולוז'ין יותר משהיה תלמידו של אחדהעם, כבר נלמטה לנו אותה נשמה לאומית לא דך הפיטטה ולא דרך סיגון, אלא כהויתה, כנופה, בלגושיה, בכלייה, ולא רק שלא בדר מתוכה אחד היסודות, אלא בכלל לא פירקה ליסודותיה. היא היתה לו שלמות אורגנית, מכוללת, ומתוך כוללת זו עלה והניע אף אל הפסנה המיסרית הצרופה של "יהו חלקי עמכם".

*

גם מנדלי זביאליק, שני אשלים גדולים אלה, השיקו זה אל זה בשרשיהם ובצמרתם, ויצוקה היתה ביניהם סמיכות חיים ויצירת, אבל הריוח שהתנגב ביניי הם עמוק כההום, ואם יש נתיב החב מאחדהעם אל ביאליק, אין נתיב ואין נשר על פני התהום שבין הדברים מאוד מנדלי-ביאליק. יש בני אדם שמצמצמים עינם תכלית הצמצום לשם הסתכלות מדויפת באחד המראות, ויש בני אדם שלצורך זה עצמו הם פוקחים את העין לראות. בדוסה לכך נבדלי מנדלי זביאליק. מנדלי הפעיט את נושא וביאליק האדירו, ומאחר שנושא שניהם—מלוא עולמנו, הרי גם ההפרש שביניהם הוא במלוא עולם. אצל מנדלי נתמכבו עליוני השמים, ואצל ביאליק שבו נבהו מעל ראשנו שמי שמים. אין בספרותנו שני יוצרים נזעים שכמותם, ולכן לנו הם השמים הנמוכים של זה ולנו לנו השמים הנמוכים של זה. מנדלי כתב ביצירתו פודגש ארוך לפסוק תולעת יעקב, ובביאליק נדגיש שהקיצו ענקים נרדמים. הוא הוא סבניהענק, שאפילו קול ענות חלישה שלו כפע בנבורה אדירה. אבל ענטותו לא היתה פליאה זרה, כי אם מולדת בית, כבירה ואינטימית כאחת. על ידו נמצאנו כולנו נצדים מנוע בני ענקים, ולכן הוא שער תחית אשר אין ברוגמתו לנו.